

SRPSKI EKONOMSKI FORUM

R A D N I D O K U M E N T

Konkurentnost privrede Srbije

Stojadin Nešić

Beograd, jun 2008. godine

UVOD

Srpska privreda je na kraju dvadesetog veka pretrpela ogromne ekonomske gubitke, prouzrokovane ekonomskim i trgovinskim sankcijama.

Skoro čitavu jednu deceniju Srbija je bila isključena iz međunarodne zajednice i modernog privrednog razvoja, što je imalo za posledicu gubitak konkurentnosti na duže staze.

U periodu 2000 – 2010. god. deficit platnog bilansa se značajno povećao zbog velikog rasta trgovinskog deficita. Zastarela tehnologija u domaćim preduzećima uticala je na nizak kvalitet domaće proizvodnje, što je dovelo do okretanja tražnje prema proizvodima iz uvoza koje karakteriše viši kvalitet.

Srbija kao evropska zemlja koja teži da dostigne srednji i visoki nivo dohotka treba da efektuira strategiju konkurentnosti koja je bazirana na inovacijama. Prema profesoru Porteru inovacijama vođena privreda konkurentnu poziciju na globalnom tržištu stvara stalnim inoviranjem proizvoda i usluga kao ključnog faktora konkurentne prednosti. Takva privreda u savremenom poslovnom okruženju koristi mogućnosti moderne tehnologije radi održavanja konkurentne sposobnosti na duži rok.

Srbija u novoj razvojnoj fazi treba da stvara i održava konkurentnu prednost putem preduzetništva i inovativnosti preduzeća, podizanja nivoa znanja i ubrzanog tehnološkog razvoja povećavajući ekonomske i tehničke mogućnosti.

Podizanje konkurentnosti privrede Srbije, posebno njenih izvozno orijentisanih sektora podrazumeva značajno unapređenje opštih faktora konkurentnosti, kao što su makroekonomska stabilnost i privredni rast, uključenost u globalne i integracione procese, kvalitet pravne države, kvalitet ekonomske politike i kvalitet zakonodavstva koje stvara privredni ambijent za preduzeća, razvijenost institucija finansijskog sektora, razvijenost privredne infrastrukture, kvalitet nauke i tehnološke razvijenosti, kvalitet obrazovanja i ljudskog potencijala, kvalitet menadžmenta.*

Srbija na bazi odgovarajuće razvojne strategije treba da postigne makroekonomsku, sektorsku i mikroekonomsku konkurentnost. Postizanju makroekonomske konkurentnosti treba da doprinesu politika kursa, poreska politika,

---

* Ekonomski anali (2005) Beograd. br. 166. juli - septembar 2005.g.

upravljanje tražnjom, podsticanje mobilnosti tržišta kapitala, tržišta rada i tržišta proizvoda, podsticanje konkurentnosti u oblasti infrastrukture, obrazovanja i istraživanja. Postizanje konkurentnosti sektora privrede treba da se obezbedi putem unapređenja sektorskih struktura.

Konkurentnost preduzeća je dominantno određena tehnološkim i organizacijskim prilagođavanjima preduzeća i jačanjem poslovnih, finansijskih, markentiških i tehnoloških sposobnosti preduzeća da izmene postojeću sektorsku i tržišnu strukturu i da se prilagode takvim strukturnim promenama.

Tokom perioda 2000 – 2006 realni efektivni devizni kurs je bio u zoni apresijacije, tj. srpska privreda je bila cenovno nekonkurentna u odnosu na glavne spoljnotrgovinske partnere. To je posebno izraženo tokom 2000 i 2001. godine, što je posledica politike deviznog kursa (devizni kurs korišćen kao nominalno sidro) i procesa liberalizacije i otvaranja tržišta (snažan pritisak na rast domaćih cena, i troškova života i cena proizvođača u industriji). Dakle, posledica bržeg rasta domaćih od inostranih cena imalo je za rezultat snažnu realnu apresijaciju dinara. To znači da se za domaću valutu na tržištu moglo kupiti više stranih nego domaćih proizvoda, što potvrđuje pogoršanje konkurentnosti privrede. Istovremeno se smanjuje tražnja za domaćim proizvodima i raste uvozna tražnja što rezultira povećanjem trgovinskog deficita, koji dalje vrši pritisak na nacionalnu valutu uz gubitak konkurentnosti.

Elementi troškovne konkurentnosti ukazuju na poboljšanje konkurentskih pozicija iz godine u godinu. U periodu 2001 – 2009 prosečna godišnja stopa rasta ukupne produktivnosti rada iznosila je 5,9 % i pratila je prosečnu godišnju stopu rasta BDP (5,3%), dok je prosečna godišnja stopa rasta jediničnih troškova rada tokom posmatrajućeg perioda 8,8%, ali je ta stopa u periodu 2003 – 2005 prepolovljena (4,4%).

Fišerov indeks pokazuje da je tržišno učešće u većoj meri determinisano širenjem izvoznog tržišta, a u manjoj povećanjem izvozne konkurentnosti. To je istovremeno rezultat odsustva specijalizacije izvoza.

Sa stanovišta faktorske intenzivnosti od 2000. godine, struktura robnog izvoza u srpskoj privredi beležila je povećanje učešća nisko-tehnološki i visoko-tehnološki intenzivnih proizvoda, što je povoljno sa stanovišta unapređenja konkurentskih pozicija privrede. Istovremeno, prisutno je visoko učešće prirodnih resursa u strukturi robnog izvoza, sa oko jednom trećinom od ukupnog robnog izvoza.

Koeficijenti specijalizacije (koncentracije) izvoza i uvoza u Srbiji ukazuju na širok asortiman u strukturi izvoza i strukturi uvoza. Do 2002. godine koeficijenti specijalizacije (koncentracije) izvoza bili su niski, čak niži od koeficijenata specijalizacije (koncentracije) uvoza. Nakon 2002. godine sužava se asortiman u strukturi izvoza, što dovodi do porasta koeficijenata specijalizacije (koncentracije) izvoza. Odnos ova dva koeficijenta pokazuje koliki je nivo specijalizacije ukupnog izvoza u odnosu na nivo specijalizacije ukupnog uvoza. Tokom posmatranog perioda taj odnos je najviši u 2004. i 2006. godini i iznosi 1,18. On pokazuje da je nešto više proširena struktura uvoza (visok uvoz različitih proizvoda, pre svega robe široke potrošnje), za razliku od strukture izvoza koja ukazuje na konstantno sužavanje asortimana. U 2005. godini i na strani uvoza se beleži sužavanje asortimana, međutim celokupna spoljnotrgovinska aktivnost se i dalje ističe odsustvom specijalizacije.*

Analiza konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma (WEF) ukazuje na nisku konkurentnost srpske privrede. Indeks globalne konkurentnosti pokazuje poboljšanje makro konkurentnosti ali je pozicija i dalje veoma niska. Pozitivno je što vrednost indeksa raste iz godine u godinu (3,38; 3,67; 3,69), ali veoma sporo. Pogoršanje podindeksa osnovnih tržišnih uslova govori da se srpska privreda suočava sa problemima u oblasti obrazovanja. Podindeks inicijatora efikasnosti i podindeks inovativnih faktora ostvarili su u posmatranim godinama skromno poboljšanje. Dobre rezultate Srbija postiže u oblasti višeg obrazovanja i obučavanja i tehničke opremljenosti (podindeks faktora inovacija), dok su loši rezultati kod efikasnosti tržišta (podindeks stimulatora efikasnosti) i poslovne sofisticiranosti (podindeks faktora inovacija).

---

* <http://www.razvoj.sr.gov.yu>

Tabela 15 - *Struktura indeksa globalne konkurentnost 2005/06i**

ZEMLJE	GCI		OSNOVNI TRŽIŠNI USLOVI		INICIJATORI EFIKASNOSTI		INOVATIVNI FAKTORI	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006
	R/V	R/V	R/V	R/V	R/V	R/V	R/V	R/V
Bugarska	61 / 4,04	72 / 3,96	58 / 4,54	62 / 4,50	59 / 3,78	70 / 3,67	74 / 3,39	85 / 3,26
Hrvatska	64 / 4,01	51 / 4,26	67 / 4,46	55 / 4,60	60 / 3,75	52 / 4,07	65 / 3,54	50 / 3,81
Mađarska	35 / 4,50	41 / 4,52	49 / 4,68	52 / 4,64	30 / 4,50	32 / 4,57	39 / 3,98	39 / 4,08
Makedonija	75 / 3,84	80 / 3,86	69 / 4,42	70 / 4,37	81 / 3,32	80 / 3,47	81 / 3,31	87 / 3,24
Poljska	43 / 4,38	48 / 4,30	39 / 4,94	57 / 4,59	39 / 4,29	48 / 4,17	70 / 3,47	51 / 3,80
Rumunija	67 / 3,98	68 / 4,02	76 / 4,32	83 / 4,19	55 / 3,84	55 / 3,99	76 / 3,37	73 / 3,52
Rusija	53 / 4,10	62 / 4,08	60 / 4,53	66 / 4,43	53 / 3,87	60 / 3,91	66 / 3,53	71 / 3,55
Srbija	85 / 3,67	87 / 3,69	92 / 3,98	99 / 3,87	75 / 3,43	72 / 3,63	85 / 3,19	83 / 3,27
Slovenija	30 / 4,62	33 / 4,64	32 / 5,14	36 / 5,17	29 / 4,52	30 / 4,58	31 / 4,20	34 / 4,18

Nepovoljan poslovni ambijent i odsustvo strategije preduzetništva uticali su na nizak nivo mikro konkurentnosti. Politička nestabilnost, odsustvo radne etike, neefikasnost birokratije, pristup finansijskim sredstvima i korupcija čine skoro 60% od svih faktora koji narušavaju poslovanje na mikro nivou u 2006.godini.

Politika konkurencije (tranzicioni indikator EBRD-a) potvrđuje da je tokom 2006. godine srpska privreda postepeno podizala konkurentske performanse privrede. Nivo indikatora 2 ukazuje na formiranje zakonodavstva i institucija konkurentske politike uz delimično smanjivanje ograničenja ulaska na tržište i snažnih akcija usmerenih protiv dominantnih firmi.

Rezultati poslovanja 2007 (indikator poslovanja Svetske banke) pokazuju da se u poslednje dve – tri godine ulažu napor da se svim učesnicima, domaćim i stranim, novim i starim, obezbede što povoljniji uslovi poslovanja, sa osnovnim ciljem unapređenja konkurentnosti privrede, preduzeća i proizvoda. Na listi od 175 analizom obuhvaćenih zemalja Srbija je rangirana na 68 poziciju, što predstavlja poboljšanje sa 95 pozicije iz izveštaja prethodne godine.*

* Svetski ekonomski forum. (2007) Beograd.

* <http://www.razvoj.sr.gov.yu>

Srpska privreda se u periodu 2005 – 2009.godina suočila sa blagim gubitkom produktivnosti rada, što se nepovoljno odrazilo na konkurentnost. Nivo produktivnosti rada velikih preduzeća je blago povećan, ali je kod ovih preduzeća produktivnost rada i dalje ispod proseka privrede. Sa druge strane, nivo produktivnosti rada sektora MSP je pogoršan. Najniži nivo produktivnosti rada sektora malih i srednjih preduzeća imaju preduzeća srednje veličine (ispod proseka privrede), dok su mikro i mala preduzeća iako beležila blagi pad indeksa nivoa produktivnosti i dalje iznad proseka privrede.

Povećanje konkurentnosti i izvoza kao nacionalni ekonomski prioritet

Republika Srbija se nalazi po mnogo čemu na razvojnoj raskrsnici koja podrazumeva da je neophodno promeniti koncepciju razvoja i sistem u kome se ona realizuje.

Srbija u predstojećoj razvojnoj fazi treba da izgradi otvorenu konkurentnu privredu oslonjenu na znanje, što podrazumeva jačanje institucija kao ključnih činilaca konkurentnosti i razvoja koje omogućavaju porast količina resursa i nivoa tehnologije i na toj osnovi porast obima i kvaliteta proizvoda i usluga. Nedograđen i nefunkcionalan pravni i institucionalni poredak u Srbiji predstavlja krupno razvojno ograničenje. U sistemu nedostaju mnogi zakoni, institucije tržišta kapitala, a do skoro i međunarodni standardi računovodstvenog izveštavanja, brz i efikasan stečajni postupak i dr.

Od posebnog značaja za porast konkurentnosti privrede Srbije su sistemski mehanizmi za stimulisanje i mobilizaciju štednje i kredibilitet finansijskih institucija, koji treba da doprinesu porastu konkurentnosti preduzeća i privrede u celini. Konkurentnost izvoza zavisi i od institucija za kreditiranje i osiguranje izvoznih poslova.

Makroekonomska politika ima višestruko dejstvo na konkurentnost preduzeća, i to: politika kursa koja preko održavanja kursa na određenom nivou utiče na konkurentnost privrede, monetarna politika koja preko kamata i kontrole likvidnosti banke utiče na konkurentnost privrede, fiskalna politika koja putem prihoda, rashoda i deficita / suficita utiče na konkurentnost privrede, spoljnotrgovinska politika i politika konkurencije preko zaštite domaće proizvodnje i zaposlenosti, jačanja konkurentnosti i

liberalizacije kapitalnih transakcija utiče na konkurentnost privrede, politika dohotka koja preko administrativno regulisanih cena i preko izdataka za plate utiče na konkurentnost privrede.*

Centralni problem Srbije na putu ka Evropskoj uniji jeste nekonkurentnost privrede i finansijskog sektora i nekompetentnost javnog sektora. Pravovremena i kvalitetna priprema Srbije za ulazak u Evropsku uniju zahteva izgradnju konkurentne tržišne privrede (preduzeća i banaka) i jačanje kompetentnih institucija i javne administracije.

Problem nekonkurentnosti preduzeća i privrede Srbije može se rešiti promenom deviznog kursa, izvoznim subvencijama ili industrijskom politikom koja bi štitila i podsticala izabrane sektore, grane i preduzeća. Ovaj strukturni problem mogu da reše samo preduzetnici, inovatori i investitori u podsticajnom opštem ambijentu.

Osnovni akteri konkurentskog približavanja Srbije Evropskoj uniji su:

a) inovativno i preduzetnički orijentisana preduzeća posvećena unapređenju performansi proizvoda i usluga (cena, kvalitet, dizajn, isporuka, servis) koje nude domaćem i stranom tržištu, kao i zdrave i profitabilne bankarske i druge finansijske organizacije;

b) inventivan inovacioni sistem koji povezuje obrazovne, istraživačke, tehnološke i proizvodne procese i generiše konkurentan tehnološki razvoj i

c) kompetentan javni sektor kao nosilac razvojnih politika koje utiču na tehnološki razvoj i konkurentnosti, pre svega naučno-tehnološke, industrijske i antimonopolske politike.

Osnovno merilo konkurentnosti savremene privrede je sposobnost preduzeća, grana i sektora privrede da snižavaju troškove poslovanja i razvoja i da time postižu ekonomsku konkurentnost.

Drugo krucijalno merilo konkurentnosti privrede Srbije je ostvareni stepen pokrivenosti uvoza izvozom. Ni po ovom merilu privreda Srbije nema zadovoljavajuću međunarodnu konkurentnost, što pokazuje prevelik spoljnotrgovinski deficit u platnom bilansu i negativan bilans tehnoloških plaćanja.

Povećanje bruto domaćeg proizvoda i međunarodne konkurentnosti Srbije u periodu do 2012.godine, zasnivaće se na unapređenju ljudskih resursa i povećanju investicija.

---

* Ekonomski anali.(2005): Beograd. Br. 166. Jul – septembar .

Osnovni generator rasta i konkurentnosti privrede Srbije u periodu do 2012.godine je znanje i sposobnost ljudskih resursa.

Drugi generator rasta BDP od 5 – 6% godišnje u periodu do 2012.godine su investicije. Investicije su bitan uslov za razvoj.

Treći generator konkurentnosti i rasta privrede Srbije je izvoz. Predviđeno je značajnije povećanje učešća izvoza sa 19% BDP u 2002.godini na 35% BDP u 2012. Takvo povećanje učešća izvoza zahteva značajnije strane direktne investicije između 1,3 – 1,6 milijardi USD godišnje. I ovde je reper ostvareni izvoz uporednih zemalja u tranziciji. Evropske zemlje u tranziciji koje su imale visok priliv stranih direktnih investicija ostvarile su i visok izvoz na tržište Evropske unije. Reč je o Mađarskoj koja izvozi 60% svog BDP, a slično i Češka, Slovačka, Slovenija i Poljska. Ovim zemljama se pridružila i Bugarska koja je 2001.godine izvezla 56% svog BDP.

Četvrti generator konkurentnosti i rasta privrede Srbije je smanjenje učešća javne potrošnje sa 46% BDP u 2002.godini na 40% u 2012.godini.

Za Srbiju nema lakog niti brzog načina da ukloni brojne, a krupne determinante nekonkurentnosti. Pošto za stvaranje konkurentskih prednosti treba mnogo vremena, ulaganja i sreće, a ovde vlada teška oskudica sva tri ova elementa, Srbiji ostaje da se više orijentiše na komparativne (koliko ih ima) nego na konkurentne prednosti. Budući da je obezbeđenje necenovnih činilaca konkurentnosti, kao i prevazilaženje onih koji su ovde okarakterisani kao nekonvencionalni, očigledno na dugom štapu, a budući da se u vezi sa (ne)konkurentnošću nešto ipak mora činiti, Srbiji ostaje ono što je u domenu mogućeg, a to je oprezno upravljanje deviznim kursom. U politici kursa o konkurentnosti se mora voditi više računa nego dosad, ali je i tu prostor jako skučen: kurs ima snažno dejstvo na unutrašnju stabilnost i njegovo neodmereno korišćenje u cilju dizanja konkurentnosti može lako da pređe granicu do koje su, kako god da se definišu, koristi veće od troškova. Za našu slabo opremljenu državu u svemu tome ostaje dosta posla.*

Globalizacija, kao i sve prisutnije inovacije na polju tehnologije bitno su promenile pravila igre na svetskom tržištu i uvele novine u poslovnoj orijentaciji preduzeća. Borba za osvajanje tržišnog prostora postaje agresivnija i dinamičnija i u njoj opstaju samo ona preduzeća koja su u poslovni ambijent ugradila visok nivo fleksibilnosti i inovativnosti. Nova marketing orijentacija preduzeća znači pomeranje

---

* Madžar, Lj.(2007): Konkurentnost privrede Srbije; Beograd, Ekonomski fakultet.

fokusa sa proizvodnje na potrošača, ali i na sve druge aktere sa tržišta, posebno na konkurenciju.

Biti konkurentan na globalnom tržištu znači izaći maksimalno u susret potrošaču po pitanju kvaliteta proizvoda i usluge, i to brže od ostalih rivala sa tržišta. U novim i znatno izmenjenim uslovima poslovanja ne postoji jedno pravo i univerzalno ponašanje za sve učesnike na tržištu, već se od menadžmenta očekuje da na bazi temeljne analize kritičnih faktora poslovanja definiše strategiju koja je u datim okolnostima dobitna.

S obzirom na zaključak da strane direktne investicije predstavljaju najvažnije sredstvo oporavka i daljeg razvoja srpske privrede nova strategija priliva stranog kapitala mora postati okosnica njene razvojne i ekonomske politike. Nacionalna strategija privrednog razvoja republike Srbije, kao osnovni dokument razvojnih prioriteta zemlje i načina njihovog ostvarivanja sadrži, kao strateško opredeljenje, privlačenje stranih direktnih investicija koje omogućavaju otvaranje novih radnih mesta, modernu tehnologiju, efikasan menadžment i novu korporativnu kulturu.

Sušтина Nacionalne strategije je podizanje ukupne konkurentske sposobnosti srpske privrede. To traži odlučno sprovođenje svih tranzicionih i reformskih procesa koji mogu da aktiviraju razvojne potencijale zemlje- ljudske, materijalne i prirodne, a takođe učine Republiku Srbiju privlačnom za brži razvoj domaćeg privatnog sektora i veći dolazak inostranog kapitala. Osnovni zadatak države je, dakle, da uspostavi zdrav tržišni ambijent i da, s ciljem održavanja unutrašnje i spoljne makroekonomske ravnoteže (stabilnost cena i platnog bilansa), upravljanja osnovnim agregatima društvenog proizvoda – investicijama i potrošnjom. Samo u takvim uslovima Republika Srbija u narednim godinama može da ostvaruje prosečnu godišnju stopu rasta BDP-a od 7%. Ključni faktori za ostvarivanje te stope rasta su značajno povećanje i prestrukturiranje izvoza te direktnih investicija iz inostranstva.

Ključna pretpostavka povećanja i prestrukturiranja izvoza su investicije u osavremenjivanje opreme i produkcionih procesa. Dodatne investicije u ljudski kapital (znanje, obrazovanje, specijalizacija i dr.), istraživanje i razvoj obezbediće visoke stope rasta BDP-a, ali i povećanje konkurentnosti Republike Srbije. Privlačenje inostranih direktnih investicija je jedna od glavnih poluga osavremenjivanje opreme i produkcionih procesa. Stranim direktnim investicijama se, pored kapitala, u zemlju

unose i savremena tehnologija i menadžment, obezbeđuju izvozna tržišta i aktiviraju procesi koji unapređuju poslovanje domaćih privrednih subjekata.

Privlačenje većeg obima stranih direktnih investicija zahteva otvorenu privredu i zdrav tržišni ambijent, koji će pogodovati stranim ulaganjima i pokretanju domaće štednje te u krajnjoj liniji stvaranju kritične mase malih i srednjih preduzeća koja će preuzimati radnu snagu iz nerentabilnih preduzeća. Stvaranje povoljne klime za inostrane investicije prevazilazi "standardne" makroekonomske pretpostavke. Strane direktne investicije zahtevaju sprovođenje razvojne politike bez uplitanja birokratskih organa, a svakako bez administrativnih odugovlačenja pri registraciji, zapošljavanju, izvozu, repatrijaciji profita, obezbeđivanju potrebne pravne zaštite i slično. Osim toga, pretpostavlja se postojanje transparentne i korektno pravne regulative kao i efikasnog bankarskog, odnosno finansijskog sistema. Država treba da podstiče i pomaže sve promene koje vode jačanju proizvodne osnove i realne konkurentnosti izvoza.

Udeo stranih direktnih investicija u doprinosu rasta produktivnosti i zaposlenosti trebalo bi da iznosi $\frac{1}{4}$ prema $\frac{3}{4}$ koliki je doprinos domaće štednje.

Poznato je da strane direktne investicije u prvim godinama ne doprinose značajnijem povećanju zaposlenosti, a često su i uzrok otpuštanja radnika. Zbog toga se akcenat u politici privlačenja ovih investicija stavlja na privlačenje "greenfield" investicija. Međutim, nakon određenog vremena strane direktne investicije indukuju rast zapošljavanju u sektoru malih i srednjih preduzeća. Posledica ovih procesa je brži rast produktivnosti, dok je povećanje zaposlenosti umerenije.

Za izbor strategije i procenu njene delotvornosti relevantni su sledeći elementi: 1) normativni raspored ekonomsko-političkih nadležnosti; 2) stvarni raspored prerogativa za vođenje ekonomske politike; 3) raspoloživost resursa – materijalnih i finansijskih sredstava; 4) raspoloživost privredno-sistemskih instrumenata i njihova raspodela na subjekte ekonomske politike i 5) karakter objekta za koji kroz strategiju valja artikulirati razvojnu politiku, tj. stepen upravljivosti celokupne privrede koja se u formulisanju i sprovođenju politike javlja u ulozi upravljačkog objekta. Strategija koja treba da bude delotvorna mora biti usklađena sa uslovima i ograničenjima proisteklim iz svih pet navedenih dimenzija.*

Strategija se predstavlja u sledećem kontekstu:

---

* Rosić, I., Madžar, Lj., Đorđević, M. (1998): Sistemski pristup privrednom razvoju; Kraljevo. Komino Trade.

a) Srbija je napravila značajan pomak u razvoju odnosa sa Evropskom unijom i međunarodnom zajednicom i kreće se napred u procesu reformi s ciljem da podigne svoje zakonodavne i administrativne kapacitete na evropski nivo;

b) Srbija ima potencijala da povрати istaknuto mesto u regionu i utiče na razvoj međunarodne trgovine i traži načine za stvaranje novih mogućnosti za zapošljavanje unapređenjem proizvodnje u privatnom sektoru, kao i trgovine i ulaganja;

c) Vlada je odlučna u nameri da ubrza zakonodavne reforme i pokrene inicijativu i dodatne aktivnosti na jačanju institucionalnih kapaciteta, rešavanju problema konkurentnosti i unapređenju razumevanja značaja stranih investicija u zemlji i marketinga u inostranstvu, kako bi se obezbedile olakšice i podrška investitorima u unosnom sprovođenju njihovih investicionih planova.

Strategija sadrži jasne ciljeve, mere i aktivnosti brojnih ministarstava, agencija i opština, uz predviđanje značajne podrške i učešća privatnog sektora i partnera u saradnji.*

Strane direktne investicije omogućavaju uključivanje privrede u globalne privredne i finansijske tokove stvaranjem i povećanjem međunarodno konkurentnih, industrijskih, uslužnih i agroindustrijskih kapaciteta za modernu proizvodnju i snabdevanje savremenih tržišta.

Akcioni plan za otklanjanje administrativnih prepreka za strana ulaganja obuhvata neophodne aktivnosti u okviru sledećih oblasti: osnivanje preduzeća sa stranim ulogom; razvoj infrastrukture; rad preduzeća; reforma državne uprave i reforma sudstva i ostale systemske mere. U cilju povećanja broja i vrednosti novih ulaganja u proizvodne sektore privrede neophodno je:

1) U oblasti osnivanja preduzeća sa stranim ulogom:

- obezbediti stvaranje ujednačenog viznog režima, usaglašavanje propisa sa propisima Evropske unije, obezbediti dostupnost informacija o uslovima i potrebnoj dokumentaciji, olakšati postupak prelaska državne granice i odobravanje boravka stranim državljanima;

- osnovati kancelariju koja bi koordinirala postupak obezbeđivanja potrebne dokumentacije za otpočinjanje privredne aktivnosti (One – Stop – Shop);

- obezbediti zaštitu intelektualne svojine.

---

* Službeni glasnik (2006): Strategija podsticanja i razvoja stranih ulaganja. Godina LXII.broj 22.

2) U oblasti razvoja infrastrukture:

- omogućiti sticanje prava svojine na građevinskom zemljištu i privatnim vlasnicima, uključujući i strane državljane;
- zakonski urediti postupak davanja u zakup zemljišta u državnoj svojini;
- obezbediti pravnu sigurnost i pouzdanost javne evidencije nepokretnosti;
- pospešiti privatnu inicijativu kod upisa u katastar, premera i obeležavanja;
- izraditi urbanističke planove i pojednostaviti postupak dobijanja građevinskih dozvola;
- osnovati industrijske parkove;
- obezbediti efikasne komunalne usluge po odgovarajućoj ceni, ulazak privatnog kapitala u oblasti javnih preduzeća kroz ukidanje monopola javnih komunalnih preduzeća;
- obezbediti bržu integraciju obrazovnog sistema u savremeni evropski obrazovni prostor, obezbediti stručne veštine i znanja koji su u skladu sa zahtevima stranih ulagača i savremenog poslovanja;

3) U oblasti rada preduzeća:

- uspostaviti jasan i jednostavan fiskalni sistem, sa minimumom različitih dažbina i različitih stopa, uz sprovođenje fiskalne decentralizacije;
- razmotriti uvođenje poreskih podsticaja za odgovorno ponašanje prema životnoj sredini, za ulaganja u istraživanje i razvoj, kao i za ulaganja u obuku zaposlenih, a eventualno i za otvaranje industrijskih parkova;
- utvrditi i proglasiti nerazvijena područja, jer na njih upućuju pravila o poreskim podsticajima određena poreskim zakonima;
- usvojiti Zakon o deviznom poslovanju. Doneti nov podzakonski akt u vezi visine limita efektivnog stranog novca koji se može unositi i iznositi pri prelasku državne granice;
- pojednostaviti carinsku proceduru i sadržaj carinskih dokumenata. Nastaviti sa snižavanjem carina, a necarinske barijere treba potpuno ukinuti;
- službu carine i inspekcije organizovati u skladu sa standardima Evropske unije, gde svaka služba ima jasno određene aktivnosti, bez preklapanja nadležnosti, sa ciljem zaštite života i zdravlja ljudi, interesa potrošača i ukupnog interesa Republike Srbije u nastupu na međunarodnom tržištu;

- sistem standardizacije i akreditacije bazirati na novim zakonima infrastrukture kvaliteta, usklađenim sa pravilima Evropske unije;
- unaprediti pravni okvir u oblasti organske poljoprivrede;
- uspostaviti neophodni zakonski okvir za zaštitu čovekove okoline, kao i za pravljanje svim vrstama otpada, potpuno usklađenog sa odgovarajućim pravilima Evropske unije.

4) U oblasti reforme državne uprave, reforme sudstva i ostalih sistemskih mera :

- nastaviti sa realizacijom Akcionog plana za sprovođenje reforme državne uprave u cilju povećanja odgovornosti i efikasnosti državne uprave i lokalne samouprave, čime bi se stvorili uslovi da opštine i gradovi, odnosno njihovi nadležni organi, preuzmu aktivnu ulogu i u oblasti podsticanja stranih ulaganja u privredu;
- nastaviti reformu sudstva – uspostavljanje efikasnog sudskog sistema i dosledna primena propisa, pored povećanja ekonomskih sloboda, ključni je uslov za veća privatna ulaganja.

Strane direktne investicije kao sredstvo za povećanje konkurentnosti privrede zemlje u tranziciji

Multinacionalne korporacije preko stranih direktnih investicija doprinose povećanju industrijske efikasnosti u alokaciji resursa, ulaskom u one strategijske sektore u kojima postoje složene ulazne barijere koje utiču na smanjenje konkurencije u zemlji domaćina.

Ulazak stranih direktnih investicija u neku industrijsku granu može povećati konkurentski pritisak i tako primorati domaća preduzeća da poboljšaju efikasnost svog poslovanja.

„Konkurentski pritisak će se povećati ukoliko afilijacije ne slede strategiju „džentlenske konkurencije“. Često se kaže da nezavisno od toga kakvu tržišnu strukturu proizvode direktne investicije, ulazak inostrane filijale na tržište zemlje domaćina dovodi do povećanja konkurentskog pritiska i podiže tržišne performanse,

više nego što bi tome doprineo ulazak domaćeg preduzeća sa istim inicijalnim pozicijama.*

Ovaj efekat se manifestuje snažnije u zemljama u tranziciji gde su u prethodnom periodu postojale izuzetno visoke barijere za ulazak stranih direktnih investicija. Ovaj efekat stranih direktnih investicija na domaćem tržištu ne mora biti uvek pozitivnog karaktera, jer se nekada dešava da multinacionalne korporacije, koristeći svoja preimućstva, mogu eliminisati domaću konkurenciju. Ulazak multinacionalnih korporacija može znatno smanjiti obim domaće prodaje, što će se negativno odraziti na poslovanje domaćih firmi pre svega u smanjenju iskorišćenja proizvodnih kapaciteta. Ovo će se odraziti na smanjenje produktivnosti domaćih preduzeća što će u krajnjoj liniji negativno uticati na njihovu konkurentsku poziciju. Pošto se pooštrava konkurencija na finansijskim i nabavnim tržištima, situacija sa položajem domaćih firmi se dodatno usložava. U ovakvim slučajevima često dolazi do pojave monopolske pozicije multinacionalne korporacije koja će najverovatnije ostvareni profit preneti, u matičnu zemlju, čime se pogoršava finansijska situacija zemlje uvoznice kapitala.

Opisani negativan efekat može biti pojačan ako posmatrana multinacionalna korporacija koristi transferne cene zbog poreskih smanjenja. Ukoliko su multinacionalne korporacije zaštićene od drugih multinacionalnih korporacija, jer zemlja domaćin vodi protekcionističku politiku, ovaj efekat dobija na intezitetu.

Nastala pojava je karakteristična u situacijama kada preovlađuje motiv stranih direktnih investicija zaobilaženja carina i osvajanja lokalnog tržišta. Može se desiti da lokalne vlasti prilikom sprovođenja svoje politike privlačenja stranih direktnih investicija pružaju prevelike olakšice, što dodatno pojačava negativne posledice.

Ovakvo stanje može doprineti nejednakim prinosima na strani i domaći kapital, što će izazvati smanjenje konkurentne sposobnosti domaćih preduzeća u odnosu na multinacionalne korporacije. Prevelika konkurentna snaga multinacionalnih korporacija smanjuje sposobnost domaćih firmi za preduzimanje novih investicija i izaziva poznati crowing-out efekat. U početku strane direktne investicije mogu smanjiti nivo koncentracije na lokalnom tržištu i na taj način pojačati konkurentski pritisak,

---

* Blomstrom, Magnus and Kokko (1997): How Foreign Direct Investment Affect Host Countries; World Bank Policy Research Working Paper, No.1745.

međutim, ukupan dinamički efekat može biti negativan, ako dođe do pojava koje su napred navedene.

Efekti priliva stranih direktnih investicija na domaću privredu mogu zavisi od oblika stranih direktnih investicija i načina njihovog ulaska.

Greenfield, strane direktne investicije, povećavaju nivo konkurencije, mada u pojedinim slučajevima usled povećanja koncentracije u grani mogu izazvati negativne efekte. Akvizicije, naročito kroz privatizaciju, takođe mogu izazvati negativne posledice na domaću privredu u slučaju kada realizacija akvizicije doprinese stvaranju monopola, što smanjuje motivaciju za intenzivnije transfere tehnologije.

Ove investicije, mogu imati negativne efekte ako se preduzimaju u cilju eliminisanja konkurencije i ostvarenja trenutnih dobiti. Pozitivni efekti na domaću privredu usled jačanja konkurencije mogući su u slučajevima kada dolazi do eliminacije jednog dela nacionalnih firmi. Ako sa tržišta nestane izvestan broj neefikasnih domaćih firmi koje u uslovima normalnog funkcionisanja tržišta ne bi mogle da opstanu, konkurentski pritisak može osloboditi jedan deo domaćih kapaciteta i resursa koji se trenutno ne koriste na efikasan način. Posmatrano u budućnosti, oslobođeni resursi i njihova pravilna alokacija dugoročno bi doveli do povećanja privrednog rasta. Od sposobnosti domaćih preduzeća da prihvate nove tehnologije zavisi i ukupan efekat stranih direktnih investicija na domaću privredu.

Ako multinacionalne korporacije ulaze na tržišta u kojima vladaju tehnološki i finansijski slaba lokalna preduzeća, gde postoje mogućnosti za diferenciranje proizvoda i ostvarivanje efekata ekonomije obima velika je mogućnost stvaranja monopola, čime se ograničava delatnost lokalnih firmi na pojedine tržišne grane. To može voditi stvaranju dvojne privredne strukture gde se velike multinacionalne korporacije nalaze naspram malog lokalnog preduzetništva, čime se značajno smanjuje otpornost domaće privrede na tržišne cikluse i promene strategija multinacionalnih korporacija.*

Međutim, ako zemlja domaćin vodi ekonomsku politiku koja podrazumeva liberalizaciju spoljnih tokova, antimonopolsku politiku, politiku smanjenja barijera ulaska na tržište, tada je realno očekivati da prisustvo multinacionalnih korporacija na domaćem tržištu ima pozitivne efekte na domaću privredu.

Ukoliko dođe do povećanja konkurentnosti domaćih firmi, onda će se tehnološki jaz između njih i filijala smanjiti, što će smanjiti tražnju za proizvodima

---

* Hunya, G. (2002): Recent Impacts, of FDI on Growth and Restructuring in Central European Transition Countries; WIW Resarch Reports.

multinacionalnih korporacija, a što će stvoriti uslove za transfer nove tehnologije. Transfer nove tehnologije omogućava pojavu novih eksternih efekata.

Analiza rezultata, do kojih se došlo u mnogim empirijskim istraživanjima, jasno ukazuje da se u većini studija ističe pozitivna korelacija između stranih direktnih investicija i industrijske koncentracije u zemlji domaćina. Što se tiče istraživanja koja su vršena u zemljama u razvoju, veliki broj autora nije mogao da utvrdi da li je visok stepen koncentracije u industrijskim sektorima gde su se osnivale afilijacije prouzrokovao njihovim prisustvom ili su strane direktne investicije u ovim sektorima bile privučene mogućnostima za ostvarivanje profita.

Konkurencija povećava efikasnost i blagostanje zemlje domaćina, ali postoje slučajevi u kojima ova pretpostavka nije validna. U zavisnosti od stepena u kome prisustvo inostranih afilijacija povećava koncentraciju u relativno manjim nacionalnim industrijama, alokacija resursa i efikasnost se mogu poboljšati na osnovu rasta prosečne veličine preduzeća. Stepenu u kome se ovaj efekat ispoljava zavisi primarno od stanja na tržištu i karaktera trgovinske politike.

L i t e r a t u r a :

1. Blomstrom, Magnus and Kokko (1997): How Foreign Direct Investment Affect Host Countries; World Bank Policy Research Working Paper, No.1745
2. Ekonomski anali (2005) Beograd. br. 166. juli - septembar 2005.g.
3. Madžar, Lj.(2007): Konkurentnost privrede Srbije; Beograd, Ekonomski fakultet
4. Rosić, I., Madžar, Lj., Đorđević, M.(1998): Sistemski pristup privrednom razvoju; Kraljevo. Komino Trade.
5. Službeni glasnik (2006): Strategija podsticanja i razvoja stranih ulaganja. Godina LXII.broj 22
6. Svetski ekonomski forum. (2007) Beograd.
7. Hunya, G. (2002): Recent Impacts, of FDI on Growth and Restructuring in Central European Transition Countries; WIW Resarch Reports.
8. <http://www.razvoj.sr.gov.yu>